

Subotice u Zagreb, uvjetovano ratnim prilikama, na neki način će odvojiti ovu družbu od Bačke, što će zacijelo utjecati na budućnost Družbe. U završnom dijelu prve cjeline o životu majke Anuncijate autor piše o prilikama koje su zatekle Družbu te posljednjim godinama života majke Anuncijate (str. 84-110). Autor se dotiče i oduzimanja samostana u Subotici. Mnogi stanovnici spomenutog grada i ne znaju da je zgrada današnje Osnovne škole „Jovan Jovanović Zmaj“ zapravo samostan i nekadašnja rimokatolička osnovna i građanska škola za djevojke pod patronatom Družbe koja baštini karizmu sv. Petra Fouriera i bl. Alix le Clerc. Dojmljivi su i opisi posljednjih dana majke Anuncijate (sada ponovno s. Marije Roze) zabilježeni u kućnoj kronici Družbine subotičke kuće. U zaključku ovog dijela knjige Armanda zaključuje da majci Anuncijati Kopunović pripada istaknuto mjesto u povijesti Hrvata u Vojvodini, ali i Crkve u Hrvata, „zbog njezine prosvjetne djelatnosti među bačkim Hrvatima i ključne uloge u povijesti hrvatske Družbe sestara Naše Gospe“.

Drugi dio knjige „Spisi majke Anuncijate Kopunović“ (str. 113-170) donosi 22 okružnice koje je majka Anuncijata, kao vrhovna glavarica Družbe, uputila svojim sestrama u razdoblju od 1934. do 1946. godine. Također, u ovaj dio knjige uvrštena je molba zagrebačkom nadbiskupu Alojziju Stepincu za prijenos kuće matice iz Subotice u Zagreb. Uz molbu, u ovom dijelu knjige mjesto su našle i duhovne bilješke majke Anuncijate. Autor knjige naznačuje kako nije poznato u kolikoj su mjeri to izvorne misli, a u kojoj bilješke s duhovnih vježbi ili citati preuzeti od nekih drugih pisaca. Armanda u uvodnom dijelu također navodi da

ovdje nisu uvršteni svi spisi majke Anuncijate, prije svega razni dekreti, molbe, obavijesti i slični dopisi. Osobno me se dojmilo i autorovo upozorenje prije čitanja izabranih dokumenata majke Anuncijate: „Spise treba čitati imajući u vidu doba u kojem su nastali. To jednako vrijedi i za njihov sadržaj i izričaj“. Često kada čitamo povijesne izvore nemamo ovo u vidu.

Knjiga je obogaćena fotografijama, te rijetkim razglednicama i fotografijama iz vlasništva subotičkog kolekcionara Petra Skenderovića.

Bez sumnje ova knjiga autora Ivana Armande značajan je doprinos povijesti Crkve među bačkim Hrvatima, ali i na širim obzorjima. Imajući u vidu da ova kve knjige biografsko-monografskog sadržaja nedostaju za mnoge velikane našeg naroda na prostorima Bačke (osobito za mnoge značajne crkvene službenike), ova je knjiga ne samo doprinos nego i poticaj za neke nove izazove i pisanja. Dakako, nadamo se, da će i sam Ivan Armanda doprinijeti tome ne samo nekim budućim člancima, nego i nekom novom knjigom o djelovanju redovničkih zajednica na prostoru Bačke.

Dražen Skenderović

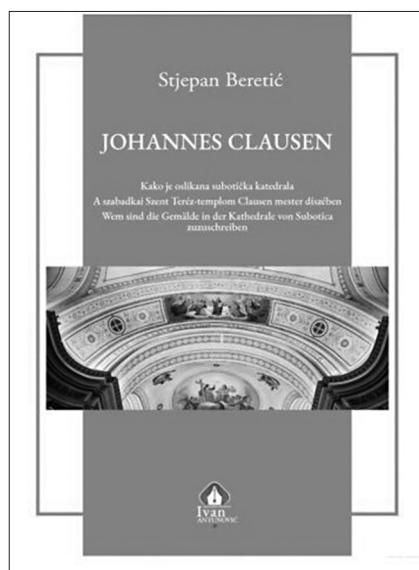
Stjepan Beretić, *Johannes Clausen : kako je oslikana subotička katedrala*, Katoličko društvo „Ivan Antunović“, Subotica, 2022., 96 str.

Nakon duljeg razdoblja, 2022. godine objavljena je publikacija iz područja povijesti sakralne umjetnosti u cijelosti posvećena jednoj specifičnoj niši struke, a u pitanju je sakralni zidni oslik, u prezentiranom slučaju subotičke stolne

crkve. Autor je župnik Stjepan Beretić, crkveni povjesničar i kroničar. Nakladnik ovoga vrijednog izdanja je Katoličko društvo „Ivan Antunović“ iz Subotice. Recenzentica izdanja je Zsuzsanna Korhecz Papp, a urednica Katarina Čeliković. Prevoditelji teksta s hrvatskog na njemački i mađarski su Vladimir Nikolić, Christian Ebner, Marina Ebner, József Miskolczi, Zoltán Rokay i Josef Vogrinc. Fotografije su iz osobnog arhiva Petera Clausena, a korištene su i fotografije Nikole Tumbasa i Vedrana Jegića. Tehničku pripremu publikacije uradio je Ervin Čeliković, a likovno opremanje potpisuje Petar Gaković. Lektori i korektori publikacije su Peter Clausen, Katarina Čeliković, Ildikó Varga Horgosi, Vladimir Nikolić, Alexander Fritz, Christian Ebner, Marina Ebner, József Miskolczi i Stjepan Beretić. Knjiga je tiskana u 500 primjeraka u „Rotografici“ u Subotici. Ovo je tim koji je producirao ovu monografiju.

Publikacija ima 96 stranica na kojima je 94 fotografija i ilustracija, a tekst je podijeljen na trideset podnaslova te kronološki iznosi podatke o povijesti crkve, detaljima i poteškoćama pri pothvatu obnove objekta, potom biografske podatke Johanna Clausena, o njegovom djelovanju u Zagrebu te Subotici, kao i njegovom timu suradnika koji su činili akademski slikari Emanuel Walch iz Innsbrucka i Kaspar Schleichner iz Minhena. Stil pisanja je na momente neformalan, ali s jasnim navođenjem izvora pojedinih podataka u tekstu.

U prvom dijelu publikacije nalazi se predgovor autora Stjepana Beretića, župnika katedralne crkve sv. Terezije Avilske, istraživača povijesti Katoličke Crkve na području Vojvodine. Autor je radeći

na tekstu usko surađivao, kako i sam navodi, s Peterom Clausenom, unukom majstora Johanna, koji je pružio puno dragocjenih podataka kao i fotografski materijal. Na kraju teksta navedeni su literatura, korišteni izvori pri istraživanju (časopisi i novine), te osobne zahvale autora, kako Peteru Clausenu tako i drugom unuku Christianu Clausenu koji je priložio izvornu skicu oslika iz osobne arhive. Autor je također surađivao i s djelatnicima Hrvatskog instituta za povijest, potom s Marinom Bregovac Pisk iz Hrvatskog povijesnog muzeja, Vladimirom Nikolićem iz Beča, bečjskim župnikom Lászlóom Fudererom te dr. Zoltánom Rokayjem. Slijedi recenzija Zsuzsanne Korhecz Papp, a potom i tekst s podacima iz autorova životopisa. Trećinu knjige zauzima tekst na hrvatskom te su po istoj matrici poredani tekstovi na mađarskom i njemačkom, oba popraćena ilustracijama i fotografijama. U posljednjem segmentu publikacije nalaze se kvalitetne fotografije svodova, vitraja, unutrašnjosti katedrale, opreme,

orgulja, kipova svetaca, glavnog oltara, svodova s oslikom iznad glavnog broda (lađe), glavnog oltara i bočnih kapela – Gospe Lurdske i Srca Isusova te zidnih slika u svetištu. Ovdje treba zabilježiti i manji nedostatak, odnosno pomanjkanje točno preciziranih potpisa ispod svakoga kipa radi lakše identifikacije sveca ili svetice. Unutar zadnje korice smješten je prikaz obiteljskog stabla Johanna Clause-na, preuzetoga s web portala *MyHeritage*.

Johannes Clausen rođen je 1855. godine u Gardingu, mjestu u Schleswig-Holsteinu. U Zagreb se doselio 1881. te tamo otvara svoju radionicu u Ilici koju kasnije seli u Radićevu ulicu. Clausen je usko surađivao s Hermanom Bolléom, najvećim hrvatskim historičkim arhitektom na oslikavanju svečane dvorane Hrvatskog glazbenog zavoda u Zagrebu u razdoblju između 1881. i 1883. godine, u brojnim dogradnjama i rekonstrukcijama koje je Bollé provodio u Hrvatskoj, poput oslikavanja Pompejanske sobe u Opatičkoj 10 u Zagrebu (zgrada Odjela za bogoštovlje i nastavu), zagrebačke katedrale, zgrade HAZU-a te pravoslavne crkve u Rumi i još nekoliko objekata. Od 1897. do svoje smrti Clausen s obitelji živi u Grazu gdje i umire 10. prosinca 1927. godine.

U vrijeme župnikovanja Matije Mamužića (1885. – 1900.) crkva svete Terezije Avilske prolazi kroz razdoblje svoje velike obnove koju je upravo on potaknuo. Crkveni zidovi i svodovi ostali su nedovršeni od svoje izgradnje krajem 18. stoljeća te se nametnulo pitanje njihovog oslikavanja. Isto tako, duž crkvene lađe drveni krov je prokišnjavao, što je dovelo do nužnosti obnove cijelog objekta. Prozori su također bili dotrajali, a podovi popločani običnom opekom.

Konačno, nakon nekoliko godina usuglašavanja, župno povjerenstvo je 1893. godine objavilo natječaj na koji se javilo šest ponuđača, među njima i Johannes Clausen, slikar s prebivalištem u Zagrebu gdje je imao obrt. Autor detaljno opisuje sve okolnosti njegova odabira, tijekom radova, medijske napise toga doba te naširoko izlaže sve dostupne biografske podatke o Clausenovu životu i radu. Vrijedno je spomena da je autor precizirao da su slike na svodovima oslikali akademski slikari Emmanuel Walch i Kaspar Schleibner, sljedbenici tzv. nazarenškog usmjerenja u slikarstvu. Zidni oslik (dekoracije) u crkvi izveo je sam Clausen skupa sa svojim suradnicima. Ovom prigodom obnovljen je i crkveni inventar. Tako su kupljeni drveni kipovi svetaca iz poznate tirolske radionice Ferdinanda Stuflessera, stavljen je novi pod, oltari od mramora, obojani stupovi, a vitraji su dobavljeni iz minhenske radionice Franza Xavera Zettlera. Nabavljene su i nove orgulje iz radionice Józsefa Angstera u Pečuhu.

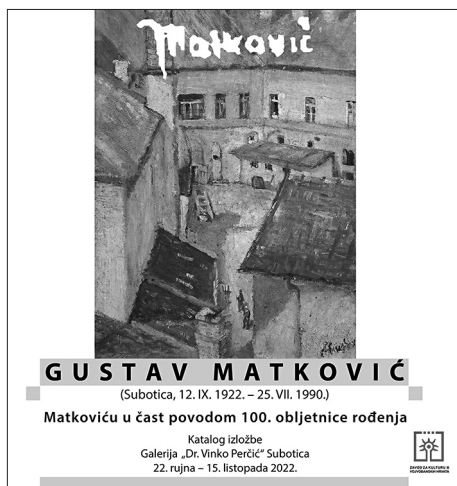
Ova publikacija vrijedan je doprinos zavičajnoj povijesno-umjetničkoj literaturi koja oskudijeva ovakvim izdanjima koja donose detaljno istraživanje spomeničke baštine, kako rimokatoličke konfesije tako i cjelokupnog graditeljskog naslijeđa. Hvalevrijedna je činjenica da je ovo izdanje objavljeno na tri jezika – hrvatskom, mađarskom i njemačkom, što će omogućiti i olakšati njezinu uporabu i primjenu u širem međunarodnom kontekstu. Prigodom 200 godina od početka izgradnje subotičke bazilike, 1973. godine, subotički biskup Matija Zvekanović obnovio je Clausenov oslik koji je tako sačuvan od zuba vremena sve do današnjice. Prilikom radova u

crkvi 2016. pronađena je i spomen-ploča na mađarskom jeziku, zagubljena upravo prilikom obnove crkve 1973. godine. Ona je ponovno postavljena u ulaznom dijelu crkve te joj je pridodana ploča s identičnim tekstom na hrvatskom jeziku.

Branimir Kopilović

Gustav Matković : (Subotica, 12. IX 1922. – 25. VII 1990) : [katalog izložbe] : Matkoviću u čast povodom 100. obljetnice rođenja : Galerija „Dr. Vinko Perčić“, Subotica, 22. rujna – 15. listopada 2022. / [tekst Ljubica Vuković Dulić ; fotografije Augustin Juriga], Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata Subotica, 2022., 32 str.

Izdavačka djelatnost Zavoda za kulturu vojvođanskih Hrvata proširena je edicijom *Likovni tragovi* čija je namjena valorizacija i stručna obrada likovnih stvaratelja, posebice onih zavičajnih, koji pripadaju širem korpusu kulture vojvođanskih Hrvata. Tako je kao prvo izdanje ove edicije, 2022. godine otisnut prateći katalog izložbe posvećene Gustavu Matkoviću održane u subotičkoj Zavičajnoj galeriji „Dr. Vinko Perčić“ u terminu od 22. rujna do 15. listopada. Autorica kataloškog teksta je Ljubica Vuković Dulić, povjesničarka umjetnosti i viša kustosica Gradskog muzeja u Subotici. Katalog je uredila Katarina Čeliković, autor fotografija je Augustin Juriga a dizajnersko rješenje potpisuje Darko Vuković. Tehničku pripremu uradio je Ervin Čeliković. Katalog je tiskan na 30 stranica u formatu 20 x 20 cm, u 80 primjeraka u tiskari „Printex“ u Subotici. Tekst je formatiran dvostupačno te je podijeljen na tri segmenta s biograf-

skim dijelom, podacima o izložbama i detaljima o njegovom radu na polju primijenjene umjetnosti. Drugi dio kataloga zauzima galerija s izborom prikazanih Matkovićevih radova. Fotografske reprodukcije kvalitetno su urađene, a potpisuje ih Augustin Juriga. Fotografije radova prikazane su preko gotovo cijele stranice s pripadajućim legendama koje sadrže i podatak mjesta čuvanja određenog djela. Tekst prate dizajnirana zaglavlja s prikazom jednog Matkovićeva rada, dok sve stranice kataloga prati i vizualno definira stilizirani Matkovićev potpis postavljen u donjem dijelu.

Ova izložba održana je u sklopu projekta Zavoda za kulturu vojvođanskih Hrvata pod naslovom „Godine novog preporoda“ uz potporu Središnjeg državnog ureda za Hrvate izvan Republike Hrvatske. Na izložbi su bila predstavljena djela koja se čuvaju u likovnoj zbirci Zavičajne galerije „Dr. Vinko Perčić“, Gradskog muzeja Subotica, Gradske knjižnice Subotica, Zavoda za kulturu vojvođanskih Hrvata, Galerije Klovićevi dvori iz Zagreba, Hrvatskog kulturnog centra „Bunjevačko kolo“ iz Subotice te